

Kongl. May:z

RESOLUTION,

Öfwer

Någre anlågne Åhrender / angående Redu-
ctions Wärdet och Kongl. May:z och dess Cronas
Godz / köpte 1. För Löhner / 2. För åthskillige Prænsio-
ner och Transporter och 3. För Koppar-Compagniets För-
dringar / och hwad meera / som där till hörer.

Sifwen Stockholm den 23 Junii

Åhr 1688.

Cum Gratia & Privilegio S.^æ Reg.^æ Maj.^{tis}

STOCKHOLM /

Tryckt hos Niclas Bankijff / Kongl. Booktryckiare.

Boktryckaren Wankijff och aktuarien Schmedeman

En privilegiestrid på 1600-talet

Under åren 1687 till och med början av 1690 utspelades en hätsk strid om rättigheter i Stockholms boktryckarvärld. Denna strid finns bara kort omnämnd i tryck tidigare, men den är värd en utförligare redogörelse. Dokumenten från den ger ett antal intressanta inblickar i huvudstadens boktryckeriverksamhet, liksom en bild av den direkta kontakt som aktörerna hade med kungen/kungl. maj:t – personen och statsfunktionen kan knappast skiljas åt vid den här tiden. Men först skall jag ge en bakgrund till vad det handlade om.

Årstrycket

Det så kallade årstrycket, dvs. lagar, förordningar, kungliga brev, plakat och resolutioner, taxor m.m. tar sin början under Gustav Vasa. Riksarkivets krönikör, Severin Bergh, påstår att det började tryckas 1522,¹ vilket i verkligheten säkert avser ett tryck från början av 1523.² Antalet årstryck förblir dock under hela 1500-talet blygsamt, och under 1600-talets första decennier trycks fortfarande inte mer än ungefär 1–10 per år. Från 1620-talet ökar antalet långsamt och från 1660-talet mer markant för att under 1680-talet stiga till omkring 40–50 per år.

Årstrycket utgör därmed utan tvekan den största statliga förlagsprodukten. Henrik Schück, som

Resolutionen från 1688 med Schmedemans stämpel. Exemplar ur KB:s 2. samling. Även exemplaret i KB:s 3. samling är stämplat. Roggebibliotekets exemplar samt KB:s exemplar i 1. samlingen är ostämplade. Foto Esbjörn Eriksson, KB.

utförligt skildrat den äldre svenska förlagsbokhandeln, ägnar dock årstrycket ett blott flyktigt intresse och uppehåller sig mest vid andra statliga förlag, bibeltrycken och historieproduktion av olika slag.³ Årstryckets innehåll var ändå av direkt betydelse för alla landets innevånare, och man kan sluta sig till att det också var efterfrågat.

Kungl. tryckeriet

Gustav Vasa bekostade och lät utrusta ett tryckeri som var i gång i Stockholm från 1525.⁴ Denna officin kan med fog sägas vara statens och alltså ett verkligt kungligt tryckeri under åtminstone en del av 1500-talet. Utrustningen i ett tryckeri, både typer och annat, slits emellertid ut genom användning och måste kontinuerligt ersättas. Det verkar knappast som om kungen stod för den kostnaden, men ägarförhållandena under 1500-talet är oklara. Andreas Gutterwitz tillträdde tryckeriet 1582 och förde med sig ett eget typförråd. Han dog 1610, och när Gustav II Adolf 1613 skänkte tryckeriet till Uppsala universitet löste han först in större delen av utrustningen från Gutterwitz arvingar. Någon del bör dock fortfarande ha varit statens, för tryckeriet bestod dels av ”cronones prentt, som framlidne Gutterwitz hafuer tilförende bruket”, dels av den efter Gutterwitz inlösta delen.⁵ Därefter finns inte något tryckeri i kungens/statens ägo. Däremot finns det ”kungliga” boktryckare, gott om dem till och med.

Vad innebar det då att vara kunglig boktryckare? I detalj kan det inte bestämmas förrän en bit in på 1700-talet, men att det medförde skyldig-

heten att framställa årstrycket utan extra betalning är klart.⁶ Papperet till årstrycken bestods dock av staten, och tryckaren hade naturligtvis frihet att ta privata uppdrag i den mån tiden räckte. Årstrycksuppdraget innebar emellertid också en avsevärd tidspress – kungl. maj:t krävde att uppdragen skulle vara färdiga på viss tid, och den kunde vara snålt tilltagen.

Förmånerna var å andra sidan avsevärda, åtminstone på papperet. Privilegiebrev och bokförda utbetalningar ger inte en fullständig bild, men en årlig ersättning skulle utgå, till att börja med in natura i form av t.ex. spannmål.⁷ Från och med Georg Hantsch kontrakt 30 oktober 1666⁸ beskrivs de som fritt husrum och frihet från ”borgerlig tunga” (skatt), samt en årlig lön om 200 daler silvermynt. I detta kontrakt sägs också att hans ”antecessores” haft samma förmåner och skyldigheter. Det kunde dock vara lite så och så med den fria hyran, och lönen utbetalades uppenbarligen också sporadiskt ännu på Hantsch tid.⁹

Under 1600-talet hade ofta fler tryckare samtidigt privilegium som kunglig boktryckare. Christoffer Reusner och Ignatius Meurer hade båda privilegium mellan 1614 och 1635, Meurer och Henrik Keyser den äldre mellan 1635 och 1663, och Peter van Selow mellan 1628 och 1647.¹⁰ Meurer fortsätter att trycka årstryck och kalla sig ”kongl. boktryckare” ända till sin död 1672, trots att Hantsch från 1666 och Niclas Wankijff¹¹ från 1669 innehade fullmakten att vara kungens boktryckare. Wankijff hade varit faktor hos Hantsch och gifte sig med Hantsch änka, Maria Matras, 1669.¹² (Efter Niclas Wankijffs död 1690 använder hon Wankijff som efternamn. När hon lade bort Matras vet jag inte.) Från 1680 förekommer också Henrik Keyser d.y. som tryckare av årstryck, och han kallar sig då kunglig boktryckare, trots att det huvudsakligen var Wankijff som hade uppdraget. Även Keyser d.y. fick ett kungligt privilegium, daterat den 29 november 1678.¹³ Där finns dock inga särskilda ersättningar stipulerade, och det är osannolikt att alla som samtidigt var ”kungliga boktryckare” hade lika omfattande förmåner som Hantsch och Wankijff.

Den första som använder beteckningen ”kongl. boktryckare” är för övrigt Meurer, som redan 1625 kallar sig ”r. typogr.”. Han använder sedan beteckningen sporadiskt fram till Keyser den äldres död 1663, men från och med 1664 kallar

han sig vanligtvis så. Keyser den äldre kallar sig ”kongl. booktryckiare” ett par gånger 1644 och sedan lite då och då till början av 1660-talet, då han börjar använda titeln regelmässigt. Beteckningen ”Kongl. tryckeriet” förekommer första gången på två tryck under 1681, med all säkerhet tryckta i Wankijffs tryckeri. Den återkommer inte förrän hos Wankijffs änka under 1690-talet, men då blir den ganska vanlig.¹⁴

Försäljning av årstrycket

Årstrycket framställdes sannolikt tidigt i upplagor om ungefär 1000 exemplar,¹⁵ men utöver detta hade tryckaren uppenbarligen rätt att trycka fler exemplar på eget papper och för egen förtjänst. Reusner hade under vissa förhållanden rätt att själv sälja det han tryckt¹⁶ (det var annars bokbindarna som hade rätt till försäljning), och Meurer anger 1617 och 1622 i impressum till årstryck att det föreliggande trycket ”fins hoos honom til köps”.¹⁷ Den som verkligen sätter detta i system är Wankijff, vilket jag visat i en tidigare uppsats.¹⁸ Det skall man inte bli förvånad över. Som nämnts inledningsvis hade antalet årstryck per år stigit till aktningvärda summor under 1680-talet, och framställningen måste ha minskat utrymmet för annan produktion i tryckeriet. Om man jämför registreringarna för Wankijff i databaserna SOT och SB16¹⁹ finner man att antalet årstryck under 1670-talet är en knapp femtedel mindre i antal än hans övriga produktion. Under 1680-talet är årstrycksproduktionen i stället betydligt mer än dubbelt så stor som den övriga. (Detta är dock en grov analys. Den tar inte hänsyn till tryckens omfång, som naturligtvis påverkade produktionskostnaden, men inte heller till den stora mängd av framförallt årstryck som saknar impressum och alltså inte ingår i träffmängderna vid sökning på tryckeri.) Det är inte konstigt att Wankijff tryckte exemplar på eget (dåligt!) papper för försäljning. Det som från början hade utgjort en trygg bas för verksamheten måste mer och mer ha utvecklats till en ”karusell”, och ”gungorna”, i form av försäljningen, som kunde få det hela att gå ihop, blev då allt viktigare.

Wankijffs supplik i april 1687

Förutom de ökande kraven från kungl. maj:t hade kunglige boktryckaren att tävla med andra bok-

tryckare i landet som inte respekterade privilegiet på årstrycken. År 1668 trycktes ett förbud att utan synnerlig ”bewillning och tilstånd” trycka ”wåra handlingar som wij sielfwe låta vthgåå”. Detta var förbehållet ”wåre booktryckiare”.²⁰ Det var framförallt tryckerierna i Göteborg, Västerås och Linköping som trotsade privilegierna, men efter 1668 upphör deras årstrycksutgivning verkligen under ett antal år. (Åtminstone enligt vad som finns registrerat i SOT – det är möjligt att en undersökning av lokala samlingar i respektive städer skulle ge ett annat resultat.) Så småningom smyger de ändå igång igen, och i april 1687 har det gått så långt att Wankijff lämnar in en supplik till Kungl. majt med begäran om förnyelse av förbudet från 1668.²¹ Han vänder sig i första hand mot att de andra säljer trycken, inte bara på sin egen ort utan i hela landet, vilket hotar Wankijffs företag. Ett nytt förbud trycks också, daterat 20 april 1687.²²

Årstryckets redigering

Utöver förnyelsen av 1668 års förbud sägs också att när kungl. majt bestämmer sig för att låta trycka något så skall det ske ”under dens och ingen annans correction och omwårdnad, som wij där til uti vårt cantzlie förmedelst vårt särdeles öpne breef uti nåder förordnat hafwe”. Det är första gången det sägs något i tryck om redigeringen av årstrycket, men att detta vilade på kungens kansli från början är klarlagt.²³

Det öppna brevet som nämns i förbudet från 1687 bär samma datum, 20 april, men det är såvitt jag vet inte tryckt. Det finns emellertid i riksregistraturet liksom i en stor mängd avskrifter i Riksarkivet. I brevet får man veta vem tjänstemannen är, nämligen aktuarien i Kungl. majts kansli, Johan Schmedeman.²⁴

Förbudet och det öppna brevet 20 april 1687

Förbudet och brevet måste läsas tillsammans, om man skall förstå den strid som under tre år pågick mellan Schmedeman och Wankijff. Eftersom varken Klemming eller Schück²⁵ tycks ha observerat brevet återger jag det här i sin helhet:

Wij Carl medh Gudz nåde etc. Giörum witterligit, att såsom Wij nödigt funnit hafwe förmedelst ett särdeles Placat af underskrefne dato, at förbiuda och af

skaffa dhe missbruuk, som spöries här till wara förelupne dher igenom, att enn och annan sig understått och fördristat, att upläggia och af trycket uthgå låta, icke allenast dhe besluter Kongl. Stadgar, förordningar, Recesser och Placater, sampt annat slijkt, som tillförende finnes trychte, uthan och andre hwariehanda uthwäckade Kongl. bref och Resolutioner, som af den beskaffenheet icke ähre, att de borde på det sättet, eller åthminstone icke uthan ehrhållit nödigt tillstånd, allmänne giøres; Och att i föllie der af ingen, ehoo han och wara kan, må wara tillåtit något sådant, som uthi vårt eller Wåre Antecessores framfarne Sweriges Konungars Nampn antingen hädan effter utfärdas och aftryckes, eller redan kan wara utgångit, att upläggia, tryckia eller efftertryckia låta, efftersom Wij i nåder wele att närh något uthaf oss nödigt pröfwas eller bewillies att blifwa tryckt och uplagdt sådant må och bör skee under någons correction och omwårdnad uti Wårt Cantzelij; Altså och emädan Wij wid detta tillfället hoos Oss uti nådig Consideration komma låte Wår Troo Tienare och Actuarius, Oss Elskeligh, Edell och Wällbördig Johan Schmedeman, såsom den, hwilcken icke allenast förmedelst dess nu i många årh oss betygade trogne tienster, sampt flitige och trogne upwachtning har giordt sig till Wår nödige ihugkommelse wärdig, utan och wid desse förflutne Richsdagar, sampt Besluternes iempte mehrendels alle dhe andre under Wår Kongl. hand utgångne Resolutioners, Stadgars och förordningars aftryckiande har haft at beställa; Ty och uti anseende där till, hafer Wij och här medh, och i kraft af detta Wårt Öpne bref welat icke allenast förtro och anbefalla honom Actuarien Johan Schmedeman att nu wijdare draga försorg om alt det, som uppå Wår nådige befallning och uti Wårt nampn uthur Wårt Cantzelie utfärdas och tijd efter annan utgår och bör effter Wårt föregångne tillstånd blifwa uplagdt och genom trycket publicerat, iempte hwad elliest af dhe förre uthgångne Stadgar, förordningar, besluter, fredsfördrag eller annat, hwilcke icke mehr till fångs ähre, kan uti Wårt Cantzelie nödigt pröfwat att blifwa å nyo aftryckte; Wthan och der iempte unna och bewillia honom till någon nödig erkiändsell och understöd för des där widh hafde och än hafwande beswähr och mödo, Wårt Privilegium, för att ingen annan må sig där med befatta, skolandes, där någon sig fördristar der emot att bryta, dhensamma wara förfallen till det Straff, som åfwanbemd. Wårt utgångne Placat och förbudh innehåller; doch lijkwähl oss förbehållandes, där oss behagar, att effterlåta enn

och annan af Wäre trogne Vndersåtare något särdeles Privilegium, nåhr något besynnerligt skall uplagdt blifwa och igenom trycket utgå, whilket Wij här under intet wele förstådt hafwa. Skolandes bemd. Actuarie tillsee, at alt wäll och correct blifwer aftrycht, och att af det, som således utgår nödigte Exemplar måtte effter wahnligheten uti Wårt Arckivo inlefweras, och elliest uti Cantzeliet förwaras och wid handen hafwas, enåhr der på fordras kunde. Wij biude och befalle alt derföre, enkannerligen Wårt Cantzlij Collegium, iempte andra som wederbör, och för Wår skull uti detta måhlet hawa at giöra och låta, att ställa sig detta till hörsam effterrättelse, så lagandes, att honom Actuaren Johan Schmedeman här emot icke något skier och tillfogas. Till yttermehra wisso hafwe wij detta med egen hand underskrifwit och med Wårt Kongl. Secret bekräfta låtit. Gifwit Stockholm d: 20 Aprilis åhr 1687. Carolus.²⁶

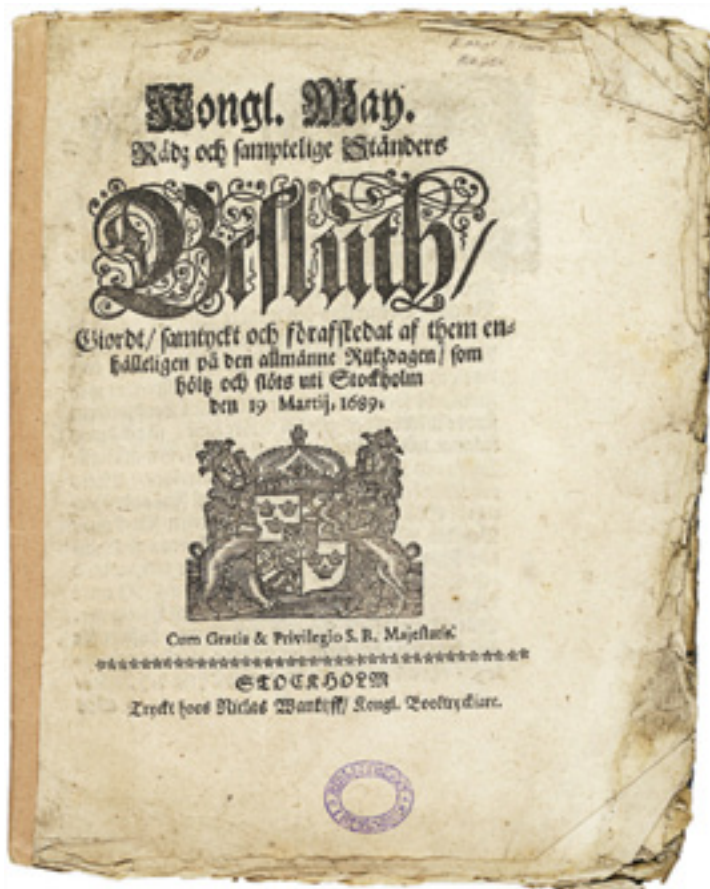
Förutom att Schmedemans redaktionella ansvar står klart – han har tydligen haft det i flera år – utlovas också viss ersättning, som uppenbarligen skall realiseras genom att han får privilegium på skstrycket. Detaljerna lämnas därhån. Det är inte lätt att förstå hur privilegiet för Schmedeman skulle förenas med privilegierna för de kungliga boktryckarna eller med det som står i det tryckta förbudet. Detta riktar sig precis som förbudet av 1668 mot andra boktryckare, och liksom som den gången får ”wäre booktryckiare” rätt till tredjedelen av eventuella konfiskationer och böter som de kan ”finna och beslå”. Straffet för eftertryck var konfiskation av exemplaren och 500 daler silvermynt i böter – en kraftigt tilltagen summa, men om den någonsin utdömdes vet jag inte.

Schmedeman och Wankijff i luven på varandra

Precis som 1668 får det tryckta förbudet av 1687 effekt, och eftertrycken i ”orterne”, dvs. andra städer än Stockholm, upphör. Men det visar sig också strax att Schmedeman anser att privilegiet övergått från Wankijff till honom själv. Ett avtal, möjligen ett utkast, mellan Wankijff och Schmedeman finns bevarat – det är daterat 18 oktober 1687 men inte undertecknat. Där stipuleras bland annat att Wankijff skall betala Schmedeman per helt ark 30 daler och för ett halvt ark 20 daler kopparmynt för hans besvär med korrektur m.m. (Summorna avser rimligen betalning för

en hel upplaga av respektive helt och halvt ark.) Han skall trycka så många exemplar att han kan sända ut till landsorten till försäljning men också ge Schmedeman ett exemplar av allt han trycker, vad det än må vara. Vid eventuella nya upplagor av tidigare förordningar skall man göra särskilda överenskommelser.²⁷ Avtalet är formulerat som ett åtagande från Wankijffs sida, men enligt en samtida relation om deras tvist kom det aldrig till något riktigt avslut.²⁸ Schmedeman säger att han försökt komma överens med Wankijff, och att den nämnda avtalstexten skulle vara Wankijffs eget förslag.²⁹ Det går inte att avgöra om avtalsvillkoren stammar från Wankijff eller om de är dikterade av Schmedeman, även om det senare verkar troligare. I alla händelser är det hårda bud för Wankijff, och i en klagoskrift till kungen som kommunicerats med Schmedeman den 11 februari 1689 försöker han undkomma Schmedemans anspråk.³⁰ Han säger att Schmedeman vill beröva honom privilegiet och ber om beskydd och om att bli bevarad vid sina vanliga villkor. I den nämnda relationen sägs att båda parter har lämnat in åtskilliga supplicationer och förklaringar, som samtliga remitterats av kungl. maj:t till kansli-kollegium. Jag har inte funnit någon mer inlaga av Wankijff, men det har troligen funnits fler.

Av Schmedeman finns å andra sidan en strid ström av inlagor och klagoskrifter.³¹ Det är framför allt försäljningen som Schmedeman är ute efter. Den 27 juni 1688 klagar han över att Wankijff trots många påminnelser inte rättar sig efter vad privilegiet dikterar. Han begär ett halvt ris (ett ris är idag 1000 ark men var vid denna tid 500–600 ark) av vart ark för sig av de årstryck Wankijff trycker och tänker betala för dessa exemplar ”effter skiähl, och wahnligheten” men Wankijffs egen försäljning skall det vara slut med.³² De inlagor som följer blir längre och längre och Schmedeman argare och argare. Han återkommer gång på gång till Wankijffs privilegium, som han menar aldrig varit något verkligt privilegium, bara en fullmakt. Boktryckarens förmåner och årliga lön är en svår nagel i ögat – om lönen verkligen betalats ut årligen, som Schmedeman påstår, är det väl en bekräftelse så god som någon på privilegiet, men så ser inte Schmedeman det. Inte ens tryckeriet är i själva verket Wankijffs, påstår han. Det erövrades ju under kriget mot Danmark 1659 och kungen kunde hävda att det ”de jure

Roggebibliotekets exemplar av Riksdagsbeslutet, vilket liksom ett av exemplaren i Winbergs samling saknar Schmedemans stämpel. Annars är samtliga KB:s exemplar stämplade, liksom Riksarkivets. Foto Esbjörn Eriksson, KB.

bello” egentligen tillhör honom – det är blott av nåd han inte gjort anspråk på det. Schmedeman begär också, i med tiden allt hårdare ordalag, att straffet enligt det tryckta eftertrycksförbudet av 1687 skall dömas ut. – Eftersom en tredjedel av böterna enligt detta skulle tillfalla de kungliga boktryckarna skulle konsekvenserna ha blivit rätt underliga om Wankijff blivit dömd skyldig.

Kopparkompaniet och Riksdagsbeslutet

Wankijffs agerande avspeglas endast i Schmedemans relationer av vad som försiggår. Ett par av de olika fallen finns närmare beskrivna och ger

en intressant inblick i förhållandena. Den första är en resolution som bland annat rör kopparkompaniet.³³ I det här fallet har Schmedeman med allvarliga ord försökt förehålla Wankijff att bara trycka det som behövdes för kungl. maj:ts eget behov samt det som Schmedeman ville ha tryckt för sin egen räkning, mot skälig betalning. Han har också märkt sina exemplar med en särskild stämpel (stämpeln är omnämnd i Wankijffs supplic i början av 1689). Eftersom det var bråttom har han på egen bekostnad beställt tryckning av två ark hos Keyser. Vad har då Wankijff gjort, jo, han har lyckats få ”een hooper” av dessa ark av Keyser:s gesäller – underhandlat med Keyser:s tryckeri

sägs det i en annan av hans inlagor om samma händelse. Förutom att Wankijff använt dessa ark till att fylla ut sitt eget tryck har han också gjort en ny sättning av texten i fråga och framställt en stor mängd ”otillbörlige” exemplar. Sålthar han förstås också gjort, tvärt emot förbudet.³⁴

Ungefär likadant gick det till när riksdagsbeslutet av den 19 mars 1689³⁵ skulle tryckas. I det här fallet har Schmedeman som vanligt gett Wankijff besked om att inte trycka några extra exemplar. Trots det har Wankijff hela riksdagskvällen och hela onsdagen, som var den 27 mars, både tryckt och sålt ett stort antal exemplar, dessvärre utan bilagorna, som ju skulle vara med enligt kungl. maj:ts förordnande. Dessa bilagor hade Schmedeman med egen bekostnad låtit trycka hos en annan för att vinna tid (av en senare inlaga framgår att det var Eberdt som tryckte dem). På morgonen den 28 mars sände Schmedeman först en av kanslidrängarna och sedan en notarius publicus till Wankijffs tryckeri för att protestera på hans vägnar emot framfarten. Wankijff har påstått sig ha hovkanslerns tillstånd att inte bara sälja utan också om så vore att stämpla beslutet. Schmedeman har då strax efter klockan 9 på förmiddagen varit i kansliet och besvärat sig och fått tillstånd att skicka kanslivaktmästaren till tryckeriet för att läxa upp Wankijff. Wankijff själv är sjuk, så det är hustrun som håller ställningarna. Wankijffs hustru har vidhållit att de haft hovkanslerns tillstånd och dessutom påstått att beslutet så vitt hon visste var fullständigt, och det som felades skulle hon dessutom snart få gjort. Otidig har hon också varit och undsluppit sig ”ätskillige obetänckte expressioner”. Schmedeman skickade återigen iväg sin tjänare och kanslidrängen Frick för att varna Wankijff och hans hustru. Här utväxlas nu ömsesidiga hot om besvär som skall komma att lämnas. Wankijffs hustru anklagar Schmedeman för att ha tagit arbetet ifrån henne och låtit en annan trycka bilagorna, så att hennes gesäller har gått ”fåfänge och lathe”, vilket är idel osanning enligt Schmedeman, i stället har ju gesällerna klagat över att de måst arbeta både nätter och dagar för att få det färdigt i tid.³⁶ Ett antal turer i samma stil följer. Omkring klockan halv fyra på dagen lyckades Schmedeman uppenbarligen få ett tillfälligt förbud utfärdat, men ända till mellan sex och sju på kvällen, två timmar efter för-

budet, fortsatte försäljningen, liksom sedan även under påskhelgen och veckodagarna därefter.

Från den 28 mars 1689 finns två skrivelser av Schmedeman till notarius publicus med begäran att tryckningen av bilagorna till riksdagsbeslutet och försäljningen skulle stoppas. Notarius publicus beslut gick i Schmedemans favör. Tryckeriet ålades att sluta med försäljningen och reservera de exemplar som Schmedeman begärt för sig.³⁷ Av Schmedemans egna klagoskrifter att döma hade det ingen effekt. Det finns också tre attester som bekräftar att man fortfarande kunde köpa trycken hos Wankijffs. Den 2 april 1689 köpte L. Billingsley och Bengt Trana beslutet med bilagorna på tryckeriet för 1 carolin. Den 4 april köpte Laurent. Croningh två exemplar av riksdagsbeslutet och ett av bilagorna. Den 13 april slutligen 1689 köpte Isaac Fernborgh och Emil Samuelsson beslutet och bilagorna, också för 1 carolin.³⁸ – Egentligen hade de bara begärt beslutet, men Wankijffs hustru sade att de följdes åt.³⁹

Konfliktens grund

Av Wankijffs egna två bevarade suppliker får man intrycket att tryckeriet i stort sett skulle vara på fallrepet, först på grund av andra tryckares intrång och sedan på grund av Schmedemans krav. Det är naturligtvis en kraftig överdrift, men eventuellt kan en avmattning i produktionen noteras åren 1688–89.⁴⁰ Av Schmedemans alltmer desperata inlagor framgår att Wankijff fortsatte att sälja årstrycken. Här framställs Wankijff närmast som listig och opålitlig, medan hustrun ges en sturskare framtoning. Nu är ju Schmedeman knappast opartisk, och uppgifterna från tjänaren, kanslidrängen och vaktmästaren som springer fram och tillbaka mellan Schmedeman och tryckeriet den 28 mars 1689 har han bara i andra hand och kan ha framställt som det passar hans syften. I notarius publicus berättelse framstår Maria Wankijff som mera återhållsam, hon vill inte diskutera muntligen utan säger att hon vill föra en skriftlig ”communication”, vilket onekligen verkar förnuftigt. Hon vidhåller dock inför notarius publicus det som Schmedeman tidigare har refererat, att hon har hovkanslerns tillstånd både att trycka och att stämpla trycken. Detta kan jag varken vederlägga eller belägga, men nog verkar det konstigt om hon inte skulle ha någon

grund för ett sådant påstående. Notarius publicus blir emellertid uppbragt och protesterar kraftigt å Schmedemans vägnar.⁴¹

Schmedeman far ut i flera anklagelser mot Wankijff, som får heta oförskämnd – eftersom han understår sig att protestera mot kungl. maj:ts förbud och vågar hänvisa till hovkanslern. Han sågs vara vårdslös med sitt arbete – som för övrigt mest lämnas åt hustrun. Han säljer dyrt också, han kan ta både 6, 8, 10 och 12 öre för arket, och för riksdagsbeslutet som han tryckt på ”gemeent tryckpapper” har han tagit 1 daler och 4 öre, stundom 1 daler och 8 öre, medan Schmedeman som låtit trycka på gott skrivpapper bara tagit 1 daler kopparmynt. Att Wankijff tryckte exemplar på dåligt tryckpapper är klart,⁴² men det gjorde även andra tryckare.

En grundläggande mystifikation är det kungliga brevet med privilegium för Schmedeman. Jag har inte lyckats spåra någon supplik från Schmedeman, och den ovan nämnda relationen över tvisten mellan Schmedeman och Wankijff nämner bara Wankijffs supplik. I en odaterad inlaga som måste vara från 1689 säger Schmedeman att Wankijff beskyllt honom för att ha betjänat sig av hans ansökning. Schmedeman kan inte påminna sig att han fått in någon sådan supplik, däremot har det funnits något hos ”Schantz”, en kollega i kansliet.⁴³ Det går inte att dra några tydliga slutsatser av Schmedemans tirader, men det är onekligen en möjlighet att Wankijffs supplik i april 1687 gett Schmedeman idén att begära privilegiet för egen del.⁴⁴

Som framhållits ovan är Schmedemans privilegium delvis oförenligt med det tryckta förbudet mot eftertryck av förordningar. Kungl. maj:t hade själv bäddat för konflikten, och man frågar sig hur den hanterades av myndigheterna. Att kungen remitterade det hela till kanslikollegium för avgörande står klart. Det verkar ändå som om kungl. maj:t och kollegiet försökt navigera mellan parterna. Wankijffs envisa vidhållande av att de haft tillstånd av hovkanslern kan knappast vara helt grundlöst, och Schmedeman argumenterar mot en (nu icke återfunnen) supplik av Wankijff där denne hävdade att kungen lovat att inget ”prejudicerligt” skulle hända med hans fullmakt att vara kungl. boktryckare.

Kanslikollegiet gjorde sig heller ingen brådska, och i en av sina senare inlagor ursäktar sig

Schmedeman för att han återigen besvärar de höga herrarna, som har så mycket annat för händer. Jag har inte funnit något i kanslikollegiets protokoll om saken, men det finns en resolution, daterad 18 maj 1689 och undertecknad av kanslissekreteraren Samuel Åkerhielm.⁴⁵ Enligt denna skall alla exemplaren av förordningen om klädemakeriet⁴⁶ som Wankijff tryckt tas i beslag och förvar tills kanslikollegium efter ”helgedagarna” kan ta upp saken angående aktuariens privilegium till avgörande. Innan dess skall Wankijff ej drista sig ”af egen myndighet och utan *special tillåtelse och befallning*, at trycka och sällia” (min kursivering), vid det vite som privilegiet innehåller. Formuleringen antyder onekligen en väg runt problemet, och samma möjlighet för kungl. maj:t att åsidosätta Schmedemans privilegium finns ju faktiskt utsagd redan i det kungliga brevet.

Det verkar inte som om saken någonsin blev avgjord. 200 exemplar av förordningen om klädemakeriet levererades verkligen till Schmedeman, men avgörandet blev det tydliga uppskov med, vilket gett Wankijff ”och dess obetänkta hustru medh dheras anhang” anledning att sprida ut att kungl. maj:t skulle komma att göra en ändring i Schmedemans privilegium. Det finns inte heller något som tyder på att vitet på 500 daler silvermynt någonsin utdömdes mot Wankijff.

Wankijff avlider och striden klingar av

Wankijff dör i början av 1690, mellan 12 februari och 15 mars.⁴⁷ Det senare datumet remitterade ”Carolus” en supplik från Maria Wankijff till kanslikollegium. Maria Wankijff tecknar sig här ”bedröfwat enkia”, och hon ber att tryckeriet skall få behålla de vanliga villkoren, privilegier och kungligt hägn. Det finns även en begäran från Keyser att få bli kunglig boktryckare efter Wankijff, den är tyvärr odaterad. Keyser har det största tryckeriet och anser att Wankijffs tryckeri som ligger under en kvinna och gesäller inte kan åstadkomma annat än mycket slätt arbete.⁴⁸

Schmedemans sista inlaga i striden är odaterad och inte undertecknad, kanske en avskrift. Att det är Schmedemans egna ord kan inte betvivlas. Det framgår tydligt att Wankijff är död, men att frågan om privilegiet som kungl. boktryckare ännu inte är avgjord. Han framhåller att kungl. maj:t nu kan ge privilegiet till vilken tryckare han vill,

men tonen börjar bli lite uppgiven. Han hävdar återigen att böterna bör utdömas och att han måste få gottgörelse, innan han kan träffa något ackord med sterbhuset.⁴⁹

Något privilegium för Maria Wankijff finns inte noterat i riksregistraturet, men i kanslikollegiets arkiv finns ett kungligt brev enligt vilket Maria Wankijff bibehålls vid privilegiet och samma villkor som hennes män haft före henne. Det är inte undertecknat och inte daterat. Brevet är slarvigt skrivet och fullt av rättelser i marginalen och är sannolikt ett utkast. Där sägs följande om försäljning: ”Skulle hon ock willia af de på hennes tryck uthgående placater, och förordningar något för sig upläggia och försällia; så hafwer hon därutinnan sig at affinna med actuarien uti vårt cantzli Jahan Schmedeman.”⁵⁰

I samma arkiv finns ett brev daterat den 13 april 1690 från kommissarien Z. Pettersson, Maria Wankijffs svärson, till kanslisekreteraren Samuel Åkerhielm. Pettersson ber om Åkerhielms hjälp för att åstadkomma en överenskommelse med Schmedeman, som erbjuds 24 daler för vart helt och 16 daler för vart halvt ark. Man kan också tänka sig att föra över hälften av den årliga tryckarlönen till honom, vilket sägs vara en säker utfästelse. För att kunna ställa något sådant i utsikt borde hon ha fått sitt privilegium före den 13 april, men förordningen om Vadstena krigsmanshus inkomster, som bör ha tryckts i juni 1690⁵¹ saknar frasen Cum gratia & privilegia s:ae r:ae maj:tis. Det första årstryck som bär både Wankijffs änkas namn och privilegiefrasen är ett plakat utfärdat 10 augusti 1690,⁵² och i fortsättningen bär årstrycken från Wankijffska tryckeriet privilegiefrasen, med ett undantag 1691. Årstryck från Eberdts, och senare Billingsleys, tryckeri har emellertid också privilegiefrasen, så möjligen skall den vid denna tid tolkas som att Schmedeman beställt trycket.

Från Schmedeman finns ett brev till Samuel Åkerhielm, daterat 6 april 1691. Schmedeman tackar för att Åkerhielm förmedlat ett brev från Zachris Pettersson angående ett projekt till förlikning med dennes svärmor. Han hänvisar till ett antal villkor i eget dokument (som inte ligger tillsammans med brevet.) Det finns slutligen ett brev från Åkerhielm till Pettersson, där den förre säger sig ha kommunicerat Petterssons/Wankijffs förslag till överenskommelse, men Schmedeman

fann det ofullkomligt och har uppsatt de punkter som bifogas. Går inte tryckeriet in på detta kommer Schmedeman att dra saken inför kanslikollegiet igen. Schmedemans brev är betydligt mer koncist än hans tidigare inlagor, och tonen är lite trött, liksom Åkerhielms besked till Pettersson, som avslutas ”Jag önskar at I kunde blifwa ense”. Åkerhielms brev är daterat den 9 april 1691 – sista siffran utplånad, men det är rimligen resultatet av Schmedemans brev den 6 april 1691. Det verkar lite märkligt att tryckeriets förlikningsförslag, som ju är daterat 1690, inte skulle ha förmedlats till Schmedeman förrän nästan ett år senare. Det är möjligt att fler brev utväxlats däremellan, men jag har inte hittat annat än det jag redovisat här.

De punkter som Åkerhielm hänvisar till finns inte i direkt anslutning till hans brev till Pettersson, men det finns en odaterad och ej undertecknad överenskommelse mellan Schmedeman och Maria Wankijff. Den omfattar 10 numrerade punkter och utgör rimligen den bilaga som både Schmedeman och Åkerhielm hänvisar till. Även denna text är formulerad som en förbindelse från tryckeriets sida, men i det här fallet törs man dra slutsatsen att Schmedeman hållit i pennan. Villkoren liknar dem som beskrevs i det ursprungliga försöket till överenskommelse med Wankijff 1687, men priserna har stigit. För allt nyproducerat årstryck skall tryckeriet betala Schmedeman 40 daler kopparmynt för vart helt ark och 24 för varje halvt. Maria Wankijff skall också utan särskild betalning trycka ett ris på aktuariens eget papper när han så begär, och av detta får hon inte sälja något i staden i förväg. Hon får dock trycka och sälja för egen räkning, men priset skall hållas så lågt som vanligt varit. Schmedeman skall också få sälja årstryck som producerats mellan privilegiets datum 20 april 1687 och den föreliggande överenskommelsen utan att Maria Wankijff skall lägga hinder i vägen. Han skall få ett exemplar av allt hon trycker, och om hon trycker om äldre förordningar skall hon ge Schmedeman hälften mot vad han får för nya förordningar. Först i sista punkten påtar sig Schmedeman några förpliktelser. Han skall så långt han kan hjälpa till att förhindra eftertryck av andra boktryckare, särskilt att ”booktryckiaren i Westeråhs icke måtte få upläggia någre flere än de som redan tryckts, eij heller af desse få sällia annorstädes än där i lähnet”. Om någon boktryckare beträdes med att

bryta mot plakatet (av 20 april 1687) skall böterna tillfalla Maria Wankijff.

Det är omöjligt att veta hur privilegiet för Maria Wankijff egentligen hanterades eller om tryckeriet fogade sig i Schmedemans villkor, men en överenskommelse bör ha träffats för striden är slut – eller i varje fall vittnesbörderna om den. Schmedeman gick i gång med sitt älsklingsprojekt, utgivning av äldre förordningar i samlade volymer. Den första trycktes av typografen att döma hos Burchardi,⁵³ de följande däremot i Wankijffska tryckeriet. Schmedeman blev visserligen osams med J. H. Werner, som var faktor hos Maria Wankijff (och tog över tryckeriet i början av 1700-talet) om ”justitieverket”,⁵⁴ men det är tryckt av Werner, på egen bekostnad, så de lyckades tydligt komma överens. Schmedeman fortsätter att ansätta kungl. maj:t med klagomål på att han inte får ut sin lön för utgivningsarbetet,⁵⁵ men med tryckeriet trycks han ha slutit fred.

Nya regler på 1700-talet

När Schmedeman dör 1713 ändras reglerna för kunglige boktryckaren nästan omgående. Visserligen dras lönen in 1714, men de övriga förmånerna består och J. H. Werner, som då innehar privilegiet, får uttrycklig ensamrätt på tryckning och försäljning av årstrycket.⁵⁶

Kombattanterna

Schmedeman finns omskriven på många ställen. Det räcker med att hänvisa till Anders Burius artikel i *SBL*. Schmedeman började sin karriär i Riksarkivet. Till Kanslikollegium kom han 1675, blev aktuarie där 1685 och adlades 1686. I hans sysslor ingick att redigera och korrigera årstrycket samt att se till att det blev tryckt. Han ägnade överhuvud taget årstrycket ett ivrigt intresse, särskilt utgivning av ämnesmässiga samlingar, som han publicerade under senare delen av 1690-talet och början av 1700-talet. Han verkar dock ständigt ha varit invecklad i olika gräl, och Schmedeman och Samuel Åkerhielm tillhörde olika läger inom kansliet i början av 1700-talet. Det gick ändå bra för honom, han blev överpostdirektör år 1702 och utnämndes till kansliråd 1710. Det senare hade dock enligt samtida vittnesbörd varit mycket svårt att utverka hos kungen.⁵⁷

Om Niclas och Maria Wankijff finns endast glimtar i tryck. Klemming-Nordin och Schück måste nämnas i första hand, men *Den svenska pressens historia* har också en del att säga. Klemming uppger att Niclas var född i Wankifwa pastorat i Skåne, och med all sannolikhet följde han med Hantsch tryckeri, ursprungligen danskt, från Skåne till Stockholm 1665. Om Maria, hustru först till Hantsch och sedan till Niclas Wankijff är ännu mindre känt, men att hon kunde bita ifrån sig framgår både av Schmedemans skrivelser och av senare omdömen om henne. Omkring 1705 lämnade hon över tryckeriet till sin faktor J. H. Werner. Klemming ger ett rätt förkänande omdöme om tryckeriets produktion under Wankijffs, och man får nog hålla med honom, men å andra sidan var de inte sämre än de flesta av sina kolleger. Niclas Wankijff begärde flera gånger att få sälja sina trycksaker (inte bara årstrycken) i öppen bod, inte bara i tryckeriet alltså,⁵⁸ vilket dock inte verkar ha beviljats. Tryckeriet klarade sig uppenbarligen ändå bra, både före och efter striden med Schmedeman, trots att man råkade ut för bakslag med enskilda böcker.⁵⁹ Svärsonen Zachris Pettersson fortsatte att förhandla för tryckeriets räkning i olika sammanhang, men i sina egna inlagor i Riksarkivet (delvis återgivna av Schück) framstår Maria Wankijff som en kompetent yrkeskvinna. Hon förstod sig nog på affärer, och säkert var hon en amper dam. ”Ovettig käring” fick hon heta 1702, när *Posttidningens* redaktör ville ha del av den feta vinst hon förmodades göra på tidningen.⁶⁰

Stridens kärna – sammanfattning

Hela bråket mellan Schmedeman och Wankijff handlade om inkomster på försäljning av årstrycken. Den privilegierade boktryckaren hade snarast sedvanerätt till försäljning av exemplar utöver kungl. maj:ts upplaga, och det är alldeles uppenbart att det fanns en marknad för årstrycken, Wankijff annonserade regelbundet i *Posttidningen* (som han tryckte) att olika förordningar fanns till försäljning på tryckeriet. Det kungliga privilegiet innebar förbud för andra tryckare att ”eftertrycka” årstrycken, och Wankijff försvarade sin ensamrätt på det enda sätt som stod till buds, genom en supplik till kungl. maj:t i april 1687. Det verkar mycket troligt att Schmedeman, som

i Kanslikollegium ansvarade för redigering och korrektur av årstrycket, snappat upp Wankijffs supplic och fått idén att själv söka privilegium hos kungen. Att kungen skulle komma på idén av sig själv är väl mindre troligt. Privilegiet för Schmedeman är inte särskilt tydligt, Schmedemans alla skrivelser desto mer lättolkade. Det är han som skall sälja extraexemplaren, inte boktryckaren. Uppenbarligen lyckades han aldrig få stopp på Wankijffs försäljning, och det grämde honom bittert att en boktryckare kunde göra sig en förtjänst som gick honom förbi. Kungl. maj:t, Karl XI, var själv upphovet till striden genom att dela ut ett privilegium som stod i konflikt med kungl. boktryckarens privilegium och delvis också med förbudet att eftertrycka årstrycken.

Myndigheterna agerade inte heller med någon särskild beslutsamhet. Kungen släppte allt i Kanslikollegiets knä, och där sköts avgörandet hela tiden upp. Inte förrän efter Wankijffs död i början av 1690 ebbade konflikten ut. Något slags överenskommelse måste ha slutits mellan änkan, Maria Wankijff, och Schmedeman. Enligt Schmedemans eget förslag till villkor tillerkändes tryckeriet en viss rätt till försäljning, och i ett utkast till kungl. privilegium för Maria Wankijff sägs tydligt att hon skulle ha rätt till eventuella böter som utdömts för eftertryck. Det är två indicier som pekar på att Schmedeman fick backa en smula. När Schmedeman dog ändrade näste kung, Karl XII, också omedelbart reglerna, som blev entydiga och till tryckeriets förmån.

KÄLLOR

KB

Databasen *Svenskt offentligt tryck –1833* (SOT), <http://www.libris.kb.se/> se under deldatabaser.
Databasen *Svensk bibliografi 1600-talet* (SB16), konvertering av Isak Collijns bibliografi *Sveriges bibliografi 1600-talet*, Uppsala 1942–46, <http://www.libris.kb.se/> se under deldatabaser.
Samlingarna av så kallade Kungl. förordningar

RA

Ämnessamlingar: Bibliographica, vol. 8: Böcker. K. Förordningar. Tidningar och vol. 11: Boktryckerier I. Stockholm 1500–1800
Kanslikollegiet: E XIII, vol. 4 och vol. 8
Kungl. Kansliet. Utgående diarium vol. 37, 1690–1700.
Statskontoret. Kungl. brev och remisser. E1A, vol. 30, maj–okt. 1690
Statskontoret. Kansliet. Serie B1, vol. 22–23, jan–jun. resp. juli–dec. 1690

LITTERATUR

Citeras i noterna enligt vad som anges i den avslutande parentesen

Bengtsson, Bengt. *Svenskt stiltjuteri före år 1700. Studier i svensk boktryckerihistoria*. Stockholm 1956. (Bengtsson)
Bergh, Severin. *Svenska riksarkivet 1618–1837*. Stockholm 1916. (*Meddelanden från svenska Riksarkivet*, 5) (Bergh)
Biblis: Kvarstidskrift för bokvänner. (1998–) 1–. ISSN 1403-3313.
Bring, Samuel E. *Boktryckerierna i Uppsala*, bd 1. Uppsala 1962. (Bring)
Burius, Anders. ”Schmedeman, Johan”, i SBL. (Burius)
Collijn, Isak. *Sveriges bibliografi intill år 1600*. Uppsala 1927. (Collijn)
Den svenska pressens historia, del 1, *I begynnelsen (tiden före 1830)*,

red. Karl Erik Gustafsson och Per Rydén. Stockholm 2000. ISBN 91-88595-74-9. (Den svenska pressens historia)
Jonsson, Gunilla. ”Årstrycket under senare delen av 1600-talet”. *Biblis* 44, 2008. (Jonsson)
Klemming, G. E. och J. G. Nordin. *Svensk boktryckeri-historia 1483–1883*. Faksimilutgåva Stockholm 1983. ISBN 91-7770-001-5. (Klemming-Nordin)
Schück, Henrik. *Bidrag till svensk bokhistoria*. Stockholm 1900. (Schück 1900)
Schück, Henrik. *Den svenska förlagsbokhandels historia*, del 1, Stockholm 1923. (Schück 1923)
Wieselgren, Oscar. *Kungl. Maj:ts kanslis historia*, del 1. Uppsala 1935. (Wieselgren)

NOTER

1. Bergh, s. 403.
2. Collijn, 1, s. 187.
3. Schück 1923.
4. Klemming-Nordin, s. 150.
5. Bengtsson, s. 103 ff.; Bring, s. 17 ff.
6. Klemming-Nordin, s. 156 ff.
7. Kungligt brev om Gutterwitz ersättning, daterat 1605-01-15 och sannolikt tryckt samma år: *Wi Carl medh Gudz nåde [...] hafve vndt och efterlätit honom til åbrligt uppehälle*. Återgivet i Klemming-Nordin, s. 155.

8. RA, Bibliographica, vol. 11: Boktryckerier I. Stockholm 1500–1800; Klemming-Nordin, s. 174.
9. Klemming-Nordin, s. 154 och 161 ff.; RA, Bibliographica, vol. 11: Boktryckerier I. Stockholm 1500–1800.
10. Under dessa år finner man Selow som tryckare i databasen *Svenskt Offentligt Tryck* (SOT) i LIBRIS.
11. Om Wankijff (?–1690) finns ytterst lite tryckt. Se Klemming-Nordin, s. 174 f.; Jonsson; *Biblis* 45 (2009), s. 63.
12. RA, Bibliographica, vol. 11: Boktryckerier I. Stockholm 1500–1800.)

13. Klemming-Nordin, s. 171.
14. Samtliga dessa uppgifter kan tas fram ur SOT.
15. Jonsson, s. 18.
16. Klemming-Nordin, s. 161.
17. *Ordinantie, huruledes köphandelen [...] drifwas skal*. 12 okt. 1617, s. impr.; *Sweriges rikets ständers beslut* [...] 7. maj, år M.DC. XXII. Sthlm, Meurer, s.a.
18. Jonsson, a.a.
19. SOT omfattar årstrycket, SB16 Collijns bibliografi över svenskt 1600-talstryck, årstrycket undantaget.
20. *Kongl. may:tz förbudh, att efftertryckia thesz vthgångne stadgar, etc.* Sthlm, Hantsch, 1668.
21. RA, Bibliographica, vol. 8: Böcker. K. Förordningar. Tidningar och vol. 11: Boktryckerier I. Stockholm 1500-1800.
22. *Kongl. may:tz förbudh, angående rikszdagz-besluters, kongl. stadgars [...] och meera slijktz upläggande sampt tryck- och efftertryckande; [...]* Sthlm, Wankijff, s.a.; återgivet i Klemming-Nordin, s. 287 f.
23. Schück 1923, s. 66 ff.
24. Om Schmedeman (1652-1713), se Burius.
25. Det är överhuvud taget ett mysterium att varken Klemming eller Schück med ett ord nämner konflikten mellan Schmedeman och Wankijff. Den enda förklaring jag kan finna är att de relevanta dokumenten i RA på deras tid inte var insorterade i arkiv där de gick att hitta. Deras strid nämns i en not hos Bergh, s. 404, och i förbigående i Anders Burius artikel i SBL, för övrigt har jag inte sett den omnämnd i tryck.
26. Återgivet efter avskrift i RA, Bibliographica, vol. 8: Böcker. K. Förordningar. Tidningar.
27. RA, Bibliographica, vol. 8: Böcker. K. Förordningar. Tidningar.
28. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8, dokument betecknat Relation om actuariens Schmedemans och Wankijfs twist ...
29. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8, dokument betecknat N.4, att avhöras i kansliet den 23 februari 1689.
30. Klagoskrift kommunicerad med Schmedeman den 11 februari 1689.
31. Samtliga dokument i RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8 och Bibliographica vol. 8: Böcker. K. Förordningar. Tidningar och vol. 11. Skrivelserna är ställda antingen till kungen, hovkanslern eller kanslikollegium.
32. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8, dokument betecknat Lit.D, daterat 27 juni 1688.
33. *Kongl. may:tz resolution, öfwer några anlägne äbrender, angående reductions wärket och [...] koppa-compagniets fordringar [...]* Gifwen Stockholm den 23 junii år 1688. Sthlm, Wankijff, [1688].
34. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8, en odaterad inlaga av Schmedeman som kan bestämmas till 1688, samt tre av hans längre sammanställningar, den första skulle behandlas i kanslikollegium 23 februari 1689, den andra är daterad 16 maj 1689, den tredje är odaterad.
35. *Kongl. may. Rådz och samptelige ständers beslut* [...] på den allmänne rikszdagen, som höltz och slöts uti Stockholm den 19 martij, 1689. Sthlm, Wankijff [1689].
36. Här sägs också att man arbetade vid "bägge prässerne", vilket bekräftar uppgiften från Keyser att Wankijff bara hade två pressar, återgiven i Schück 1900, s. 59.
37. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8.
38. Enligt Myntkabinetets uppgift motsvarade 1 carolin under 1680-talet 3 ¾ daler kopparmynt eller 1 ¼ daler silvermynt (<http://www.myntkabinetet.se>)
39. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8.
40. Jämförelse mellan registreringar i SOT och i SB16 – det krävs dock betydligt mer omfattande undersökningar för att slå fast hur det egentligen förhöll sig.
41. RA, Kanslikollegium: E XIII, vol. 8., dokument betecknade Lit. F och Lit. G.
42. Jonsson, a.a.
43. Sannolikt Christian Schantz, som tjänstgjorde i kansliet i slutet av 1680-talet (Wieselgren, s.141).
44. Burius säger att Schmedeman lämnat in en supplik 1687, men det måste vara hans egen slutsats. Det finns ingen supplik från Schmedeman i något av de arkiv han redovisar som källor.
45. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8.
46. *Kongl. may:tz ordning, klädemakerij-embetet i Stockholm till rättelse; gifwen den 22 decemb. Åhr 1688*, Sthlm, Wankijff, [1689].
47. *Biblis* 45 (2009), s. 63.
48. RA, Bibliographica, vol. 11: Boktryckerier I. Stockholm 1500-1800.
49. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8.
50. RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 8.
51. *Kongl. may:tz Förnyade Ordning och Påbud Om Wadstena Krigsmans-Huus Inkomster; Daterad Stockholm den 31 decembr. Åhr 1689*. Stockholm, Tryckt uti Kongl. Booktr. Sal. Niclas Wankijffs Tryckerij [1690]. Pappersordern gick från Statskontoret den 16 juni 1690 (RA Statskontoret. Kungl. brev och remisser. EtA, vol. 30, maj-okt. 1690).
52. *Kongl. May:tz Placat Angående De förbudne Façonnerade Tygen*. Stockholm Tryckt uthi K. B. Sal. Niclas Wankijffs Tryckerij. – Jag har inte hittat någon pappersorder för denna i RA, men den är sannolikt tryckt 1690.
53. *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner. Angående I. Executions wärket, och des befördran. [...] Tijd effter annan utgångne och nu bär, med widhängd förteckning och ett fullkommeliget order-register, med serdeles fljtt möda och bekostnad tillsammans sökte och tryckte uti januarij månad år 1696*. Sthlm 1696.
54. *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån år 1528. in til 1701 angående justitiæ och executions- äbrender, [...] til thet almänne bästas tjenst, och huars och ens särskilte nytto, sålunda med fljtt samlade, och genom trycket i dagzliuset befodrade*. Sthlm, J. H. Werner, 1706; RA, Kanslikollegium E XIII, vol. 4.
55. Full ersättning utbetalades aldrig, inte heller till hans änka, som dock fick ut en del av hans fordran 1718. Se Schück 1923, s. 168 f.
56. Klemming-Nordin, s. 224.
57. Wieselgren, s. 163.
58. RA, Bibliographica, vol. 11. Boktryckerier Stockholm 1500-1800.
59. Rikshistoriografen Widekinds historia om Gustav II Adolf, ett stort ekonomiskt åtagande, blev färdigt 1691, men indrogs p.g.a några olämpliga formuleringar och den försäljning som skulle täcka tryckeriets kostnader uteblev. Se Schück 1923, s. 162 ff.
60. Den svenska pressens historia, s. 64.